

A modern horvát irodalom a Vajdaságban: a nem-lét és az elementáris infrastruktúra hiánya között

1. Az értelmezés pluralitásának legitimitása: a jelenségek szociokulturális kivetítése

A választott témánk (a vajdasági horvátok irodalma 1990 után) kapcsán felmerülő beszédmódok közül azt a diskurzust minősíthetjük legitimnek, amely meghatározott előzetes kérdéseket dolgoz ki. E kérdések utalásai lehetővé teszik annak a szociális környezetnek a felvázolását, amelyben a vajdasági horvátok irodalma létrejön és létezik. Együttal láttatják azokat a gyökereket is, amelyek alapján ezen irodalom létezését nyer. Természetesen egy szociológiai törvényszerűséget tartunk szem előtt, miszerint meghatározott objektív szociológiai determinánsok, amelyeken ideológiai, politikai, kulturológiai és gazdasági determinánsokat értünk, valamint a történelmi hagyomány egésze, és a történelmi adottságok befolyásolják az adott kisebbség társadalmi életét, valamint kulturális vonatkozásrendszerét.¹ Sőt, mi több, meglehetősen gyakran éppen ezek a tényezők rendelkeznek döntő fontossággal...

Ebben az értelemben úgy tűnik, hogy fölöttébb hasznosak azok az elméleti értelmezések, amelyek nem merülnek ki a pusztán irodalmi vagy irodalomelméleti elemzésekben (e meggyőződésünk általános jellegű, de kiváltképpen fontos a kisebbségeket illetően). Valójában olyan értelmezési és megismerési beállítottsági mintákat bontanak ki, amelyek segítségével irodalmon túli jelentéseket tapasztalunk. Ezek ugyanakkor az irodalom szempontjából elengedhetetlen dimenziókat képviselnek. Milyen társadalmi feltételek, milyen intézményi és infrastrukturális feltételek közepette jön létre és áll fenn egy irodalom? Kik azok a társadalmi szereplők, akik töb-

rődnek az adott irodalommal? Milyen recepcióban részesül az adott irodalom? Kik azok a szereplők, akik létrehozzák a recepciót? Mit mondhatunk az integráltság fokáról és módozatairól az adott esetben? Mivel magyarázhatjuk, hogy egy meghatározott pillanatban fennáll az adott irodalomra vonatkozó recepció, más pillanatokban pedig e recepció hiányát rögzítjük? Milyen tevékenységek mozdították előre az irodalmi termelékenységet?...²

Az itt regisztrált kiindulási elvek különösképpen akkor értékesek, amikor a vajdasági horvátok recens történelmét és irodalmát óhajtjuk vizsgálni. Mert éppen a különféle szociális és történelmi tényezők hatását nevezhetjük döntőnek, különösképpen az 1990 óta eltelt időszakban. Ugyanis ez az irodalom az említett periódusban jön létre, igaz, roppant nehézségek közepette, kisebbségi irodalomként. Ellentétben a többi vajdasági kisebbséggel, a horvátok, mint a volt Jugoszlávia konstituens nemzete, formális értelemben sem rendelkeztek kisebbségi pozícióval, ennél fogva megnyilvánulásaik nem mutathatták fel a kisebbségi identitás jegyeit. A vajdasági horvátok nem valósították meg intézményesen a kollektív jogok (az anyanyelven való iskoláztatás, a tájékoztatás és a saját kultúra fejlesztésének joga) egyik formáját sem. Ebből kifolyólag érthető, hogy ez az etnikum nem rendelkezett azokkal az intézményes aspektusokkal, amelyek elengedhetetlenek a kisebbségi közösség létezéséhez. Voltaképpen csak az egyházi élet szegmense és az ehhez igazodó kulturális teljesítmény jelenítette meg a fejlettebb intézményes élet dimenzióit. Minthogy a vajdasági horvátok közléte intézményekben hiányos, tagolatlan jellegű, a saját kisebbségi azonosságra utaló öntudat is fejletlen maradt. Érdemes megjegyezni, hogy a vajdasági horvát közösség tagjai nem rendelkeztek azokkal a mechanizmusokkal és közegekkel, amelyek szükségesek a kölcsönös megismeréshez és az adott közösség keretén belül végbemenő kommunikációhoz. Egyszóval, a kisebbségek attribútumainak híján, a vajdasági horvátok inkább a páriákra hasonlítottak...³

Ez a szituáció, legalábbis többek között, a következő eredményt hozta létre: a törékeny, intézmények nélkül létező kultúra és irodalom sokkalta inkább abba a mezőbe integrálódott, amit akkortájt az egységes jugoszláv irodalomnak neveztek. Többé-kevésbé e tér részelemének tekintették. Mégis, ez a létezési forma az önálló, formatív szubjektivitás híján állt fenn, nem beszélhetünk meghatározott folyamatok hordozóiról, különösképpen a XX. század kilencvenes éveitől nem. Érthető ennél fogva, hogy ez az integráció sem mennyiségi, sem minőségi értelemben, de a képviselői arányra utaló igazságosság vonatkozásában sem mindig függött a vajdasági horvátoktól, vagy akár a jóakarató vetélytársaktól. Ellenkezőleg. Az integrációt inkább az akkori állam ideológiai és egyéb szempontjai befolyásolták, ezek pedig nemritkán ellenük határozódtak meg. Példa erre a het-

venes évek után kibomló időszak... Tény, hogy a különböző Jugoszláviákban fennálló konstelláció a vajdasági horvátok számára a saját szerkezet kiépitetlenségét eredményezte. Különösen akkor érvényes ez az állítás, ha a többi vajdasági kisebbséget vesszük figyelembe. Nem létezett a különféle intézmények hálózata, a horvátok nem rendelkeztek kommunikációs terekkel, valamint a megnyilvánulás lehetőségeivel, nagyon kevés volt a közös kulturális és tudományos projektum, az emberek nem ismerték egymást... Összegezve, a korszerű kisebbségi infrastruktúra hiányáról kell beszélünk.

Mindezen megállapítások érvényesek az irodalom vonatkozásában is. Az irodalom folyékony állapotban létezett, és egy definiálatlan térben mozgott. Mégis, jeleznünk kell, hogy fennállt egy meghatározott és *ad hoc* integráció a horvát vagy a szerb irodalomba, még hozzá attól függően, hogy az adott szerző milyen nyelven írt.⁴ Ugyanis akkoriban a nyelvi kritérium jelentette a kizárólagos kritériumot. Valójában, az inkluzivitás, azaz a betagozódás és az elfogadottság foka nagyobb volt a szerb irodalom vonatkozásában, természetesen akkor, amikor az adott szerző a szerb nyelvi standardok szerint írt.⁵

2. A társadalmi környezetből adódó kegyetlen meghatározók

Az itt leírt szubjektív nélkül irodalmi egzisztencia, valamint a pária-lét különösképpen az ex-Jugoszlávia szétesésének időszakában kapott negatív jelentéseket. Ugyanis a horvát közösség ebbe a periódusba intézmények és saját elit nélkül lépett be, még hozzá különböző szinteken. Az állam, amelyben a vajdasági horvátok éltek, szétesett, lakhelyükön pedig hirtelen kisebbségekké alakultak át, és megkezdték a saját intézményes rendszer kialakításának kínos folyamatát. Többek között ez a közösség ekkor kezdte a saját irodalmát megszilárdítani hivatott strukturális feltételek létrehozását is. Hiszen ez az irodalom létezett addig is, de inkább egy szociokulturális értelemben, vagyis inkább nemzeti/regionális, mintsem kisebbségi irodalomként egzisztált. Egyszerűen ezen irodalom a kilencvenes évek elejéig nem rendelkezett a kisebbségi irodalmak jellegzetességeivel – híján volt az intézményrendszernek, valamint az önálló irodalmi környezet elemeinek...

Ugyanakkor a vajdasági horvátok reprezentánsaitól eredő kezdeményezések és tevékenységek (amelyek a saját struktúra építésére vonatkoztak) csupán a probléma *szubjektív* oldalát jelentik. Voltaképpen ez a vonatkozás csak őket érinti, ennek kapcsán a horvátok kapacitásairól, erőforrásairól, valamint azon érettségéről beszélünk, amelyeknek összhangban kell lenniük a kortárs tendenciákkal... Mert fennállnak olyan tendenciák

is, amelyek *objektív* eredetűek, abból a környezetből adódnak, amelyekre a vajdasági horvátok nem gyakorolhattak befolyást.

Figyelembe kell vennünk a következő, letaglózó tényeket: a Szerb Köztársaság politikája a kilencvenes években nem volt kedvező a horvátok számára, alkalomadtán brutálisan destruktívnak bizonyult. Nagyon kevés teret adott az intézményes feltételek kidomborítására. Valójában az alkotás jelentette az egyetlen lehetőséget, viszont a nyilvánosságban való irodalmi megjelenés előtt akadályok tornyosultak. Az állami politika romboló hatáskörre utaló ítéletet a következő tényezők támasztják alá.⁶

Először is, a hatóságok folyamatosan azon fáradoztak, hogy ne ismerjék el a horvát közösséget vajdasági kisebbségként. Ennek következménye, hogy a horvátok státusa a közelmúltig, pontosabban 2002-ig nem nyert rendezést. Az említett tényekkel magyarázható, hogy a horvátok arra tettek erőfeszítést, hogy bebizonyítsák létezésük tényét, ami értelmetlen kimerülésbe hajszolta őket. Mindez csöppet sem naiv, nemde? Az elismerés elmaradása a hatóságok részéről nagy problémákat okozott meghatározott kisebbségi jogok vonatkozásában. Ami az irodalmat illeti, úgy különféle tevékenység pénzelésének elmaradását kell konstatálnunk, mert nem állt fenn a professzionalizáció lehetősége ebben a szférában. Nagy rendszerességgel az történt, hogy az értékes kulturális teljesítmények a lemondás árán valósultak meg, ami alkalomadtán az egyéni önfeláldozás formáiban jelentkezett.⁷ Ha valamilyen irodalmi mű nyilvánosan megjelent, úgy számítani lehetett az elhallgatására vagy a mellőzésére, a politikai közegben létrejövő tendenciákkal párhuzamban. A nem-létező hely terének törvényszerűségei jutottak érvényre, voltaképpen egyetlen mondatot sem lehetett találni a horvát irodalom létezéséről a Vajdaságban.

A másik, destruktív és objektív tényező a következő: a nyolcvanas évek végétől kezdve az állam (vagy valamely paraállami szerv) támogatta azokat a folyamatokat, amelyek távlatában a horvátok negatív stigmatizációban részesültek, mindez a nemzetietlenítés tendenciáit erősítette. Különösen a szubetnikai sajátosságokat helyezték előtérbe, ami mögött azt a törekvést pillanthatjuk meg, hogy a horvátokat a bunyevácok és a sokácok szintjére kellett helyezni, holott ezek a horvátok regionális és szubetnikus neveit jelentik. A szubetnikus tendenciákat a kultúra területén bőséges pénzügyi támogatás követte, itt az állam önzetlennek bizonyult. Ugyanezen tendenciákat támogatta a nyilvánosságban is, ugyanakkor, ahogy már említettük is, a horvátok irodalmi ténykedését hallgatás vagy nyílt tagadás övezte. A szubetnikus létező a Milošević-rendszer eszményi kisebbségjge: folklór jellegű és apolitikus beállítottságú, egyúttal a hatalmon lévő politikai elit bálványozója. Az ún. „bunyevác nyelven” (!?) megvalósuló szubetnikus vonatkozások az irodalomban a lamentálás és a naivitás szellemét

tükrözték. Ezeket azonban a hatalmi elit örömmel fogadta. Ezzel ellentétben nehézséget jelentett a komoly horvát irodalmi létezés, ez együtt járt a nyilvánosságban való jelenlét hiányával. A mérvadó irodalmi alkotók, akik a horvát nyelv mércéi szerint írtak, rendszeresen nem jelenhettek meg a nyilvánosságban.⁸

Végül is, a volt Jugoszlávia területén kirobbant háborúk, és itt különösképpen a Horvátországban folyó háborúkra gondolok, megnehezítették a horvátok, főképp a szerémségi horvátok életét. Mert itt gyilkosságokról, etnikailag motivált erőszakról, fenyegetésekről, hazugságokon alapuló, médiákban megvalósuló lincselésről számolhatunk be..., ami nem utolsósorban az etnikai tisztogatásban nyert formát. Másképpen szólva, mindez több tízezer horvát erőszakos elüldözését eredményezte. Az elüldözöttek között írókat is találhatunk.⁹ Herkóca esete egy rendkívüli gonosztett paradigmája... Valamennyire jobb volt a helyzet Bácska délnyugati részén, és a Bácska északi részén élő horvátok nem voltak radikális nyomásgyakorlás áldozatai, pontosabban nem voltak gyilkosságok és erőszakos cselekmények objektumai, de itt is szóba kell hoznunk a szubtilisebb, rafináltabb horvátellenességet, ami szintúgy elvándorlást eredményezett. Különösképpen a fiatal nemzedékek vonatkozásában, akik tanulmányaik befejezése után gyakorta Zágárában maradtak.¹⁰ Ugyanis az említett tények mellett ezek a tendenciák is hozzájárultak a hanyatláshoz és a pária-lét fennmaradásához.

Mégis, a kilencvenes évek második fele változásokat hozott, a szituáció fokozatosan javult, a szabadság terei tágasabbak lettek, noha a vajdasági horvát közösség szétfúródott, nem léteztek intézmények, az intellektuális kapacitások elsorvadtak. A konstelláció gyökeresen módosult 2000 után, persze, ha nem vesszük figyelembe azokat a szereplőket, akiket még a régi ideológia motivált. Mert ettől az időszaktól fogva a horvátokat nem stigmatizálják, és megszűnik a szimuláció gyakorlata is. Ám az erőforrások közben kiapadtak, a tíz évig tartó destrukció nyomokat hagyott, amelyek hosszú távú következményekkel jártak...

3. A szubjektív szintje és a történelmi tényezők

Fokozatosan eljutottunk a szubjektív szintjéig, amin azon vonatkozások összességét értjük, amelyek közvetlenül a horvátokat érintik, így a tevékenységi formákat a kisebbségi közösség kiépítésében. Ahhoz, hogy e formákat jobban megértsük, szükséges röviden felvázolni a *történelmi örökséget*.

Úgy tűnik, hogy három fontos, többnyire történelmileg meghatározott tényezőt hozhatunk szóba, amelyek nagyban hozzájárultak a vajdasági

LEKSIKON

PODUNAVSKIH
HRVATA - BUNJEVACA I ŠOKACA

LP

A

I

horvátok irodalmának kisebbségi irodalomként való létrejöttéhez. Mindenekelőtt hatalmas diszkontinuitást felmutató irodalomról van szó. Másodsor, ezen peremirodalom nem integrálódott sem az anyaországi horvát irodalomba, sem önmagába. Végül is, olyan irodalomról beszélünk, amely kapcsán, minthogy professzionális intézmények hiányában létezik, és az alkotáshoz rendkívüli erőfeszítés szükséges, nem szervezett vagy tervszerű a fellépése, inkább incidens vagy a véletlenszerűség formájában jut felszínre.

Ha diszkontinuitásról szólnak, akkor látnunk kell, hogy a vajdasági horvátok irodalma több kezdetet tár fel. E tény háttérben vagy az államhatárok vagy az ideológiák változása áll.¹¹ A változások nem a horvát íróktól függték, mások mozdították elő a transzformációkat, alkalomadtán a nemzettársak-politikusok, noha a horvát irodalom végül is a hagyomány részévé avatta ezeket a változásokat. A témánk szempontjából különösképpen fontos az utolsó törésvonal. A hetvenes évek elején történekről beszélünk, még hozzá a „horvát tavasz” kapcsán, amikor a megrendszabályozás okán több mint tíz vajdasági horvát író távolítottak el a közéletből.¹² Noha morbidul hangzik, mégis figyelemre méltó, hogy azok, akik nem természetes halállal haltak meg, peremre szorultak egészen a kilencvenes évek elejéig. Az említett két évtizedben a vajdasági horvát irodalmat átengedték a vak véletlennek, vagy mások gyakoroltak uralmat a vajdasági horvát irodalom felett. Tehát húsz évig nem létezett intézményes keret a horvát irodalom pulzálására, nem szólhattunk tudatos stratégiákról, aminek az volt a következménye, hogy az irodalmi elit nem reprodukálódott sem számarányait, sem minőségét tekintve.¹³ E dinamika negatív következményeket hozott létre a kilencvenes években...¹⁴ Végül is, a diszkontinuitás okán beszélhetünk arról, hogy elvesztek az anyaországhoz kötődő kapcsolatok, és hogy a vajdasági horvát irodalom nem nyert szilárd formákat a horvátországi irodalomban, vagy, hogy alkalomadtán még elementáris alakzatokkal sem rendelkezik Horvátországban. Példának okáért, az 1990-től 2002-ig terjedő periódusban egyetlen Vajdaságban élő horvát író sem jelentetett meg könyvet valamilyen mérvadó horvátországi kiadónál, ami ellentétben áll a korábbi gyakorlattal!¹⁵

Itt találjuk a vajdasági horvát irodalom második fontos karakterisztikumát, ugyanis *peremirodalomról* van szó. Mert mind a nemzeti vonatkozások, mind a katolicitás vagy a kultúra kapcsán a vajdasági horvátok néhány évszázad távlatában peremszerűek, és ez a tény többrendbeli-

leg meghatározónak bizonyul. A korszerűség impulzusai ritkán és késéssel érkeznek, a korszerűségben való részvétel ritkaságszámba megy. A perem elsődleges tapasztalata nem az alkotói fáradás, hanem a védelem szokása...¹⁶ Ez a tény tükröződött a vajdasági horvát irodalomban, a művek is magukon viselték a peremlétezés nyomait. A peremlét közvetett következménye, hogy a vajdasági horvátok irodalma gyengén integrált az anyaország irodalmába. Ez a megállapítás különösképpen az utóbbi harminc évre érvényes, nagyon kevés ember közül Horvátországban, a vajdasági horvátok nem jelennek meg a korszerű irodalom antológiáiban és az irodalomtörténeti állásfoglalásokban.¹⁷ A folyóiratokban nem recenziálják műveiket, a horvátországi irodalmi mezőben legfeljebb azok részesítik recenzióban az itteni írókat, akik esetleg korábban elhagyták a Vajdaságot, ugyanakkor nem rendelkeznek kellő belátással az itteni állapotok vonatkozásában. Az antológiák híján vannak a vajdasági horvát alkotóknak, voltaképpen a metropólium döntőbíráinak ízlését tükrözik. A vajdasági horvátok integrálása az antológiákba a regionális szemléletet tükrözi, ennek okán beszélnek – noha e megoldásnak semmilyen megalapozottsága nincs – a bácskai vagy szerémségi horvátok irodalmáról. Mintha a horvátok ezen csoportjai nem ugyanazon földrajzi területen élnének már nyolcvan éve!¹⁸ Egy olyan fellépéshez, amely átfogná az egész horvát irodalmat, nem léteznek kapacitások, mert a jelzett időszakban nem látott napvilágot egyetlen olyan monográfia vagy antológia sem, amely a vajdasági horvát irodalomról szólna.

A jelzett tények arra mutatnak rá, hogy a vajdasági horvátok irodalma kevésbé integrált. Ez az irodalom híján van az infrastrukturális feltételeknek, ami nemcsak az intézményesen biztosított alkotásra, hanem az önértelmezés hiányosságaira is vonatkozik.¹⁹ Az önértelmezés igen gyenge formái erős Szabadka-központúságról árulkodnak. Elsikkadnak azok a művek, amelyek például a szerémségi horvát irodalomhoz kötődnek.²⁰ A következmény: a vajdasági horvát irodalom ismeretének hiánya. A felelősség azonban nemcsak ebben a vonatkozásban hárítható a vajdasági horvátokra. Egy másik kérdés, hogy a vajdasági horvátok műveit hogyan recipiálják azokban az intézményekben, amelyek a szerb irodalommal foglalkoznak, vagy hogy milyen recepciót nyer az anyaországban. Nem lényegtelen kérdés, hogy a recepció milyen jellegű más kisebbségek esetében. Végül is, még egy problémát vizsgálunk meg, nevezetesen, hogy létezik-e a vajdasági horvát irodalom azokon az irodalmi katedrákon (Belgrádban, Újvidéken), amelyeken előadják a horvát irodalmat?

Az elmondottak magyarázzák, hogy a vajdasági horvát alkotónak meszesemenően több erőfeszítést kell tennie, hogy alkotása formát öltjön, vagyis az itteni irodalmi elit professzionális intézményes keretek nélkül alkot. Ráadásul ez az elit híján van a legelemibb kérdések kapcsán kialakuló konszenzusnak. Ha a vajdasági horvát irodalomról van szó, akkor kénytelenek vagyunk kimondani, hogy ha nem is a káosz, de a rendezetlenség az úr.²¹ Az *incidens*, ahogy jeleztük korábban, a vajdasági horvát irodalom kulcsjelensége. 1990-től 2002-ig több mint tíz olyan intézmény jelentkezett, amely a kiadó szerepét töltötte be (!?!).²² Ugyanakkor sokkal kevesebb olyan intézményt jegyzünk, amely folyamatosan kiadói tevékenységet végez, és professzionális kompetenciákkal rendelkezik.

Az említett időszakban valamivel kevesebb mint száz olyan könyvet ismertünk, amely közvetlen kapcsolatban állt a vajdasági horvátokkal.²³ Ennek fele irodalmi jellegű, és e művek különböző értékűek. Figyelemre méltó, hogy e művek között nem találhatjuk a horvátul publikáló legelfogadottabb írók műveit. Tehát hiányzik a komoly tervezés az irodalmi elit részéről, bizonyítja ezt a tény, hogy eddig nem jött létre olyan professzionális kiadó, amely magára vállalná a folyamatos kiadás felelősségét. Ne lepjen meg bennünket a tény, hogy csak időről időre olvashatunk minőséges könyveket, és ezeket nem a horvát kiadókhöz, hanem a szamizdatokhoz, vagy a szerb kiadókhöz köthetjük.²⁴

Hasonló a helyzet a folyóiratok vonatkozásában is, a kilencvenes évektől rögzíthetünk kísérleteket, ezek között akadtak dilettáns, de komolyabb jellegűek is. Csupán 2002 óta jegyezzük a Matica hrvatska szabadkai tagozata által gondozott *Klasje naših ravni* című folyóiratot. Ugyanakkor tudjuk, hogy milyen jelentőséggel bír a folyóiratokban kibomló irodalmi termés az irodalom egészére nézve. Az irodalmi folyóiratok hiánya azt a tényt jelzi, hogy nem áll fenn az irodalmi művek recenziálásának intézménye. Tegyük hozzá, hogy híján vagyunk a vajdasági horvát irodalom nyilvános bemutatásának.²⁵ Egyszóval, hiányzik a szisztematikusan olvasó közönség...

A törékeny és intézményesen nem szilárd vajdasági horvát irodalom az utóbbi tizenöt évben dinamikus folyamatok közepette egzisztált. Ezek részeként/objektumaként tett kísérletet arra, hogy megfogalmazza a szubjektivitásának formáit. Ugyanakkor e folyamatokat negatív szociális tényezők befolyásolták, amelyek belső és külső tényezőit egyaránt feltártuk. Végül is, a vajdasági horvát irodalom létrejötté még nem fejeződött be. Szükség mutatkozik az olyan erőfeszítésekre, amelyek az alapfeltételek megteremtésére irányulnak. Mindez egyszerre függ a horvát elit teljesítményétől és a külső körülményektől.

JEGYZETEK

- ¹ Más szóval, egy adott kisebbségi entitás, amely önmagát az adott közösségekben és az adott közösségekben teremt, mindig tágabb, átfogóbb társadalmi környezetben létezik. Ez a megjegyzés azért fontos, mert a globális társadalmi közösség az, amely közvetlenül vagy közvetett módon határozza meg a kisebbségi létezés jellemzőit.
- ² Természetesen, tudatában vagyunk annak, hogy az erre, valamint a hasonló kérdésekre adódó válaszok, amelyek, ismételjük meg, szociokulturális meghatározottságúak, nem foglalnak magukban végleges válaszokat egy adott kisebbségi irodalom kapcsán. Ellenkezőleg. Mégis, jeleznünk kell, hogy e válaszok hozzájárulnak a kisebbségi irodalmak jobb megértéséhez, mert a kisebbségi irodalmak szociális tényezőt is jelentenek, tehát szociálisan is determináltak. Ugyancsak világos, hogy *mutatis mutandis* mindez érvényes a többségi irodalmakra is.
- ³ Ez a tény azt jelenti, hogy a vajdasági horvátok nem tekinthetők tipikus kisebbségnek, és atipikusságukat a saját intézményes és strukturális keretek kiépítetlenségében mutatják meg, ami különösképpen az irodalomban jut felszínre. A feljebb feltett kérdések különösképpen az utóbbi tizenöt évben izgalmasak, mert a horvátok a jelzett időszakban válnak kisebbségekké, és irodalmuk e korszakban válik szociológiai értelemben kisebbségi irodalomná.
- ⁴ A nyelv kérdése az egyik legösszetettebb kérdés formájában jelentkezik, különösen akkor, ha a vajdasági horvátok irodalmában megjelenő hovatartozásról van szó. Mert nagyszámú, etnikai értelemben horvátnak számító író (főképp azok, akik a Vajdaságban születtek, és nem nyílt alkalmuk saját nyelvük elsajátítására, ezenkívül az első irodalmi megjelenésük szerb irodalmi folyóiratokhoz kapcsolódott), kizárólag szerb irodalmi mércék szerint ír! Döntő kérdés, hogy milyen módon viszonyulunk ehhez a problémához.
- ⁵ Dr. Draško Redep (Eszék, 1935, kritikus), Franjo Petrinović (Novi Slankamen, 1957, író), Marija Šimoković (Szabadka, 1947, író) jó példái ennek a situációnak. Igaz, ez az elfogadottság azt eredményezte az anyaországi horvát irodalom bizonyos köreiből, hogy az említett írókhoz a kizárás intenciójával viszonyultak. Vagyis, elismerték őket, mint jelenlevőket, de mint szerb írók, lényegében nem léteztek. Hasonló viszonyulásról adhatunk számot a Vajdaságban is azon elméletírók kapcsán, akik a vajdasági horvát irodalmat értelmezték, számukra is a nyelv jelentette a hovatartozás mércéjét.
- ⁶ Ezenkívül figyelembe kell vennünk a következő negatív tendenciákat is: húsz év alatt, pontosabban 1971-től 1991-ig a horvátok száma több mint egyharmadával csökkent. 1971-ben 120 303 horvát élt a Vajdaságban, 1991-ben 74 808 polgár vallotta magát horvátnak. Az utolsó összeírás 2002-ben is a horvátok számának radikális csökkenéséről ad hírt. Eszerint Szerbiában 70 602, a Vajdaságban pedig 56 546 horvát él. Amennyiben összehasonlítjuk az adatokat történelmi perspektívában, úgy azt látjuk, hogy az utóbbi harminc évben a horvátok száma megefeleződött, valamint, hogy a XX. század kilencvenes éveiben majdnem húszezer horvát „tűnt el”, ami több mint egynegyed nagyságrendű csökkenést jelent. (Erről a problémáról többet írtam az *Od asimilacije do etničkog čišćenja* című munkámban, in: *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, Újvidék, 2003/41-42., 3-7.). Mégis, számszerűen a horvátok a magyarok után következnek a Vajdaságban. Ha a területi elhelyeződést vizsgáljuk, úgy világossá válik, hogy a horvát etnikum a szétszóródottság állapotában él: minden vajdasági községben található horvát nemzetiségű polgár. A horvátok nagyobb arányban Szerémségben és Bácskában élnek, voltaképpen a horvátok zöme Bácska északi részén, valamint a Duna mentén található. A kulturális központ Szabadka.
- ⁷ Vojislav Sekelj író (Szabadka, 1946) tragikus példája ennek a situációnak.

⁸ Nem releváns-e a tény, hogy Petko Vojnić Purčar (Szabadka, 1939), aki egyébként 1977-ben NIN-díjas volt (a *Dom, sve dalji* [Az otthon, egyre távolabb. Ford. Fehér Teréz. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979] című regényével érdemelte ki a díjat), tizenkét éven keresztül (1990–2002) egyetlen regényt sem írt? Ugyanez érvényes a nyugdíjazott egyetemi tanárra és költőre Jasna Melvingerre (Pétervárad, 1940)! Vojislav Sekelj is ugyanezt a sorsot osztja, hiszen tíz évig nem írt semmit. Az említettek voltaképpen párban járnak Balint Vujkovval i Lazar Merkovićtal, akik hasonló sorsot éltek meg húsz évvel korábban. Rögzíthetjük a törvényszerű jelenséget: amennyiben horvát író vagy, és a Vajdaságban alkotsz, legyél felkészülve arra, hogy hosszabb ideig nem fognak könyveid megjelenni! Mellesleg, Petko Vojnić Purčar említett könyve az utolsó olyan vajdasági horvát mű, amelyet a horvát irodalmi nyelv művelője írt, és egyúttal díjban részesült! Ez érvényes a Vajdaságra, vagyis Szerbiára, de Horvátországra is. Nem arról van szó, hogy nem léteztek művek a vajdasági horvát irodalomban. Vagy, hogy nem osztottak ki díjakat. Ellenkezőleg. Sokkalta földhözragadottabb dolgot említek, ugyanis az etnocentrizmus a hivatalos irodalmi körökben teljes mértékben uralkodott. Ez a tény, mondtam már, nem érvényesült azon horvátok esetében, akik a szerb nyelv normái szerint alkottak, mert az ő könyveiket megjelentették. Ami Horvátországot illeti, a probléma messzemenően naivabb, ott majdnem abszolút érdektelenség állt fenn. Ezt a tényt bizonyítja, hogy a jelzett időszakban egyetlen vajdasági horvát író sem jelentette meg művét Horvátországban valamilyen professzionális kiadónál! Ugyanez elmondható az irodalmi társaságokban való tagságról is, mert csak 2000 után változik, méghozzá csigalassúsággal, ez a gyakorlat. Igaz, Horvátországban ez a folyamat némileg korábban kezdődött, mert a XX. század utolsó évében már nyertek tagsági státust a vajdasági horvátok a Horvát Írószövetségben.

⁹ Például Ivan Bonus, a népi kontextusú író (Stari Slankamen-Zagrad, 1943).

¹⁰ Ezek között is találhatunk írókat: itt említhetjük Neven Ušumovićot (elbeszélő, Zágráb, 1972), Petar Vukovićot (Szabadka, 1975).

¹¹ Erről a problémáról olvashatunk: Razora, Lazar (Merković, Lazar), *Suvremena književnost Hrvata u Vojvodini – gledana iz još jednog početka*, in: *Klasje naših ravni*, 2002/1-2., Szabadka, 2002, 1-4. Ugyanez megtekinthető a következő címen: <http://www.maticahr-klasje.co.yu/1-2/1.htm>. Egyébként az internet használatáról, mint a vajdasági horvát irodalom reprezentációjának lehetőségéről szól a következő munka: Kovačić, Miroljub (Žigmanov, Tomislav), *Internet prezentacije hrvatskih institucija i organizacija u Vojvodini – Malobrojnost i vladavina neprofesionalnosti*, in: *Hrvatska riječ*, Szabadka, 2003/12., 18-9.

¹² A következő írókról van szó: Balint Vujkov (Szabadka, 1912–1987), Lazar Merković (Szabadka, 1926), Matija Poljaković (Szabadka, 1909–Zágráb, 1973), Ante Sekulić (Tavankút, 1920), Bela Gabrić (Szabadka, 1921–2001), Juraj Lončarević (Srijemska Mitrovica, 1930–Zágráb, 1997)... Erről, de különösképpen a Szabadkán történekről szól Milovan Miković *O dekapitaciji, o mučnini, o mudrosti opstanka*, in: *Subotička danica (nova) za 2000*, Szabadka, 1999, 217–223. Ez a mű azért fontos, mert első ízben kísérli meg komolyabban tárgyalni az ún. *Maspok*-jelenséget Szabadkán a múlt század hetvenes éveiben. A szerző lajstromozza az eddig létező legteljesebb listát azokról az írókról vagy a kulturális szféra aktorairól (több mint 120 személyt jegyzünk), akiket sújtott a nyilvános fellépés tilalma.

¹³ Huszonöt író jelentette meg első könyvét a kilencvenes évek elejétől fogva. Ezek közül húszan negyven évnél idősebbek voltak. Ezt a tényt úgy is értelmezhetjük, mint a diszkontinuitás kifejeződését, de azt is figyelembe kell vennünk, hogy például a Katolikus Egyház tisztségviselői nem publikálhattak a korábbi időszakban. Például Marko Vukov katolikus papnak és költőnek (Bikovo, 1938–Szabadka, 1995) csak *post mortem* jelent

meg az első könyve (*Ja, buntovnik s razlogom*. Matica hrvatska, Slavonski Brod, 1996). Fides Vidaković (tiszteletendőnév, Szabadka, 1921-2003) nyolcvanéves korában jelentette meg az első könyvét (*Hvalospjevi nade*. Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović”, Szabadka, 2001).

¹⁴ Ebben az értelemben világossá válik, hogy a kilencvenes évek eleje óta miért jegyzünk csak néhány jelentékeny író. Ezek közül nagyon sokan nem a Vajdaságban élnek, mert nem rendelkeztek lehetőségekkel. Ez a tény választ jelent arra a problémára vonatkozóan is, hogy a középnemzedék, amely a hetvenes években érlelődött, a mai napig a szerb standardok szerint ír, pl. Tomislav Ketig (1932), Petar Vukov (1941), Slavko Matković (1948-1994), Milovan Miković (1947), Marija Šimoković (1947), Zvezdana Asić (1946), Ante Vukov (1955), Franjo Petrinović (1957), Viktorija Aladžić (1959), Robert G. Tilly (1959), Zvonko Sarić (1962)...

¹⁵ Csupán ebben az évben jelentették meg könyveiket Horvátországban a következő alkotók: Tomislav Ketig és Tomislav Žigmanov. A következő könyvekről van szó: Tomislav Ketig, *Poeme i balade*. Matica hrvatska, Zagreb, 2002, valamint Tomislav Žigmanov, *Iza efemerija svakodnevlja (Prilog fenomenologiji raspadanja)*. Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2002.

¹⁶ Mégis, a peremtapasztalat nem jelent eleve hátrányt. A. G. Matoš, akinek ősei a Vajdaságból származnak, jól bizonyítja ezt a megállapítást. Mert, a perem vagy olyan tendenciák gyújtópontja, amelyek nem jönnek létre a központban, vagy a perem a központból érkező folyamatok közvetítője. Gondoljunk a vajdasági magyar irodalomra a XX. század hatvanas és hetvenes éveiben. Ugyanakkor ezt a pozitív mozzanatot, amelyet a perem kapcsán tártunk fel, a vajdasági horvátok ritkán aknázták ki.

¹⁷ Erről, sajnos, semmilyen pontosabb adatot nem tudok mondani, mert nem találhatunk olyan vajdasági horvátot, aki megfelelő adatokkal rendelkezik a Horvátországban publikáló szerzőkről. Érthető, hogy híján vagyunk a belátásnak, amely megmutatná a vajdasági horvát irodalom valós helyzetét Horvátországban.

¹⁸ A jelzett időszakban, igaz, két ilyen antológiát tettek közzé. Az első: *Lipe riči - iz književnosti bunjevačkih Hrvata, a Korabljica - prinosi za povijest književnosti u Hrvata - II., 2. S. a. r.* Stjepan Sučić, Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog PEN centra za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zágráb, 1994. Ezen utóbbi antológia huszonegy szerző írását tartalmazza, és a XX. század periódusát fogja át. A második: *Hrvatska riječ u Srijemu*, összeállította Dubravko Horvatić. Ogranak Matice hrvatske Tovarnik, Zágráb, 1995. Reprezentatív, luxuskötésben készült műről van szó, amely a szerémségi regionális horvát irodalmat mutatja be, azaz megjeleníti az összes releváns szerzőt, aki ebből a valamikori horvát vármegyéből származik, és helyet ad azon szerémségi alkotóknak, akik a mai Vajdasághoz tartoznak. Pontosabban ötvenkét szerémségi horvát íróat látunk itt, méghozzá úgy, hogy reprezentatív válogatásokat olvashatunk a művekből. Az antológia végén a szerémségi írók lexikona található, biográfiai adatokkal, az élő vajdasági horvát írók közül Jasna Melvinger és Ivan Bonus nyer említést.

¹⁹ Csak két könyvet jegyzünk a vajdasági horvátok irodalmáról: Bela Gabrić, Ante Pokornik, *Bunjevačke kraljičke pisme*. Hrid, Szabadka, 1996. A könyv első részében az említett népszokást írják le, olvashatunk a szokások irodalmi értelmezéséről, a második részben 137 összegyűjtött bunyevác pünkösödölőt látunk, a harmadik részben pedig olyan alkotásokat találunk, amelyek a modernitás folyamán íródtak. Milovan Miković, *Život i smrt u gradu*. Izdavački odjel Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović” i Hrvatsko akademsko društvo, Szabadka, 1999. Ez a könyv tizenhat olyan esszét tartalmaz, amely a diszperzív „szülőföld”-problematikumot írja le. Kalendáriumok, folyóiratok, írói teljesítmények nyernek itt megvilágítást, mégpedig a XX. század ötvenes éveitől

a kilencvenes évekig. Az említett könyvek mellett itt látjuk az olyan alkotókat, akik a vajdasági horvát irodalmat tették tárgygyá: Bela Gabrić, *Sonetni vijenac u hrvatskoj književnosti u Bačkoj*, in: *Zbornik „Ivan Antunović”*, Institut „Ivan Antunović”, Szabadka, 1992/2-3., 97-100.; Lazar Merković, *Književnost Hrvata u Vojvodini poslije II. svjetskog rata*, in: *Tjedan Hrvata iz Vojvodine*, szerk. Hrvoje Salopek, Hrvatska matica iseljenika, Zágráb, 1998, 64-78.; Tomislav Žigmanov, *Nesredeno i neuređeno stanje – Hrvati u Vojvodini i pitanje naklade knjiga*, in: *Informator o manjinskim zajednicama u Vojvodini*, 12, Újvidék, 2000, 17-20.; Milovan Miković, *Razlozi koji nalažu pokretanje književnog časopisa za Hrvate u SRJ*, in: *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, Újvidék, 2000/17., 7-12.; valamint in: *Kontakt Hrvatska*, 13. szám, lásd még az *Odgovor* című hetilapot, Belgrád, 2001, 12-13.; Tomislav Žigmanov, *O Matoševim suzavičajnicima u Bačkoj jučer i danas – Između povijesne izgubljenosti i nesnalazjenja u suvremenosti*, in: *Hrvatska misao*, 17, Szarajevó, 2000, 195-202, majd, in: *Hrvatski znanstveni zbornik*, IV-V/1-2/2001/2002, Pécs, 2002, 7-14.; Miković, Milovan, *Književnost Hrvata u Vojvodini*, in: *Zbornik radova predavača Prve letnje multikulturne škole, Specijalističke akademske studije*, Újvidék, 2001, 161-173.; Petar Vuković, *Počeci „ženskom pisma” u Bunjevačka*, in: *Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini*, Újvidék, 2001/24., 3-8.; Milovan Miković, *Književnost Hrvata u Vojvodini – između jezika na kojem se piše i književnosti kojoj se pripada*, in: *Rukovet*, 2001, 1/4, Szabadka, 2001, 31-39.; Lazar Razora, (Merković, Lazar), *Suvremena književnost Hrvata u Vojvodini – gledana iz još jednog počela*, in: *Klasje naših ravni*, Szabadka, 2002, 1-4.; Miković Milovan, *Književnost Hrvata u Bačkoj – nastajanja i nastajanja o obzoru njene oksimoronske prilike*, in: *Klasje naših ravni*, Szabadka, 2002, 3/4, 2002, 37-45, (<http://www.maticahr-klasje.co.yu/3-4/6.htm>), valamint in: *Hrvatski znanstveni zbornik*, Pécs, 2002, 2001/2002, IV-V/1-2/, 14-24.; végül Milovan Miković, *Roman u književnosti podunavskih Hrvata*, in: *Klasje naših ravni*, Szabadka, 2002, 5/6, 5-14.

²⁰ Az említett munkákban senki sem említi pl. Tomislav Ketiget. Igaz, ő Szerbiában, azaz a Vajdaságban is publikál, szerb nyelvi mércék szerint, ugyanakkor Horvátországban is, a horvát nyelv szellemében.

²¹ Az okok egy részét a következőképpen foglalhatjuk össze. A következmények nem elhanyagolható részét a vajdasági horvát közösségen belül létező viszonyok befolyásolták! Itt a legérdekesebb kérdésnek az bizonyul, hogy a horvát közösség legbefolyásosabb szegmense, nevezetesen a politikai szegmens hogyan viszonyul a horvát közösség kulturális szükségleteihez. Mert ellentmondásokat vagyunk kénytelenek konstatálni. A politikai elit mindenáron arra törekedett, hogy befolyásolja a kulturális szférát, különösképpen azt célozta meg, hogy a káderpolitikát irányítsa, és hogy formálja a kulturális politika irányvonalait. Természetesen ez a szegmens volt a reális társadalmi hatalom hordozója, ami nagymértékben bonyolította az egész situációt. Nagyon tanulságos ebben a vonatkozásban a *Klasje naših ravni* című folyóirat produkciója 2002-ig.

²² A következő horvát intézményekről van szó, amelyek egyébiránt szabadkai székhelyűek: az Ivan Antunović Intézet (1998-ban a Katolícki institut za kulturu, povijest i duhovnost nevet vette fel) publikált legtöbbször, majd nem harminc címszóról beszélhetünk, ezenkívül megformált szerkesztői politikával rendelkezik. Természetesen itt a katolikus egyházhoz fűződő alkotókedvről van szó, hadd említsük még a következőket is: „Bunjevačko kolo”, (1998-tól megváltoztatja a nevét, és a Hrvatski kulturni centar „Bunjevačko kolo” nevet viseli), HRID, a kéthetenként megjelenő *Žig*, a Matica hrvatska, a Hrvatsko akademsko društvo (HAD), Organizacijski odbor „Dužijanica” i Pučka kasina 1878; Kulturno prosvjetno društvo (Bački Monoštor), Hrvatska udruga „Lajčo Budanović” (Mala Bosna). Érdekes, hogy kiadóként vagy társkiadóként a következő egyházi intézmé-

nyek is megjelennek: a szabadkai ferences rendház, a dominikánus nővérek rendháza, a rumai plébániai hivatal és a bikovói plébániahivatal. Mellesleg, noha nem lényegtelen kérdésről van szó, több mint tíz könyv jelent meg szamizdatban. Már ezek a tények is arra mutatnak rá, hogy az itt kiadott könyvek nem felelnek meg a korszerű követelményeknek. A könyvek zömét nem megfelelő módon dolgozták fel, és sorolták be a Matica srpskában! Nincsenek olyan könyvek, amelyek híján lennének a nyomdai hibáknak. Vagy szerény grafikai megoldásokat tapasztalunk, a műszaki kivitelezés nem alkalmazkodik a professzionális kritériumokhoz, a szövegfeldolgozás a minimális szint alatt van...

²³ Erről sokkal többet írtam a *Prinosi za bibliografiju Hrvata u Vojvodini (kézirat)* című munkámban.

²⁴ Itt csupán egyetlen művet említünk, mert olyan könyvről van szó, amely figyelmet kellett a kritikusok körében: Jasna Melvinger *Ta renesansa ne još kao posljednja šansa*, Svetovi, Újvidék, 2002.

²⁵ Hadd erősítsük meg ezt a megállapítást azzal, hogy 2002 folyamán csak tíz olyan irodalmi estet jegyzünk, amelyekben vajdasági horvát szerzők alkotása szerepelt. Ezek közül nyolcat Szabadkán, kettőt Zomborban tartottak. Ugyanebben az évben a vajdasági horvát irodalmat csak kétszer mutatták be Horvátországban.